

TÁRGYAINK (1988/1)

GYŰJTÖTT ÉS VÁSÁROLT EMLÉKEK

Ha az ember kilép a megszokott élettérből, a tárgyak egy új világ ismeretlen elemeiként veszik körül. Ez az új világ lehet érdekes vagy érdektelen, kedves vagy fenyegető, felvidító vagy lehangoló — de kezdetben mindenképpen idegen. Ezt a világot még nem láttuk, illetve ez a világ még nem látott bennünket, és a kölcsönös idegenséget nem lehet sokáig elviselni. Emberekkel barátkozunk, tárgyakkal ismerkedünk, feloldva a senkihez—semmihez sem tartozás bénító érzését. Az emberekkel körülményesebb az ismerkedés, mert a kapcsolat-teremtés és a kapcsolat fenntartása mindkét oldalról kezdeményezőkézséget és —kedvet igényel, s ez nem mindig egyértelmű, és nem mindig adódik rá alkalom. A tárgyakkal könnyebb a helyzet. Hagyják magukat szemrevételezni, körüljárni, megtapintani, adott helyzetben — ideiglenesen vagy véglegesen — birtokba venni is. Nem kell tartanunk a visszautasítás megszegyenítő gesztusától, akár jeleket is hagyhatunk a tárgyon, anélkül, hogy figyelniük kellene a pozitív vagy negatív visszajelzésekre. Visszajelzés nincs, de ebben nem közönyt érzékelünk, hanem teljes hatalmi fölényünket a tárgy fölött. Falra írhatjuk a nevünket, a fal a következő festésig zokszó vagy tetszésnyilvánítás nélkül viseli kezünk nyomát, mellyel birtokba vettük, illetve a magunk számára otthonossá tettük az ismeretlen világ egy darabját.

Nyomot hagyunk tehát. Ottlétünk tárgyasult formában marad mögöttünk, s ez a nyom senki másnak nem szolgál útmutatásul, sem figyelmeztetésül, csak a nyomot hagyó emlékezetében elevenedik fel majd a jóleső érzés: ott jártam, s bár most nem vagyok ott, valamit megőriz belőlem is az ismeretlen világ, mert nemcsak megtekintettem és megérintettem tárgyait, hanem érintéssel látható nyomot is hagytam rajtuk.

Az idegen világgal való találkozás maradandóvá tételének igénye nem mindig áll meg ennél a lépésnél. Azt szeretnénk, hogy a találkozás tárgyasult formája a magunk számára is hosszabb időre érzékelhető legyen, bármikor elővehető, látható, tapintható. Nem elég tehát nyomot hagyni: valamit el is kell hozni. Ez az elhozott tárgy őrzi majd az idegen világ, a vele való találkozás emlékét: emléktárgy lesz belőle. Otthon majd, a megszokott élettér megszokott tárgyai között megkapja különleges, a többitől eltérő funkcióját: emlékeztet. Az igazi emléktárgy ugyanis semmilyen más funkcionális értékkel nem bír. Ugyan mi egyébre lehetne használni a tengerparton gyűjtött kagylókat, kavicsokat, az erdőben szedett fenyőtobozokat, mint otthon eltenni és időnként elővenni, forgatni, nézegetni őket, és emlékezni a tengerparton vagy a fenyveserdőben eltöltött napokra. Igen, ezeket a tárgyakat elő kell venni, mert csak ritkán kerülnek közszemlére, a lakás feltűnő helyeire. A velük való szembesülés és az áltálal felidézett emlék az idegen világgal kapcsolatba került személy magánügye, mint ahogy ő dönti el azt is, hogy ezt az élményt még kivel ossza meg, vagyis hogy kinek mutassa meg ezeket a tárgyakat.

És mégis, ha emléktárgyokról beszélünk, elsősorban a lakás jól látható, reprezentatív pontjain elhelyezett dísz tárgyakra gondolunk: kagylókból készített dobozokra, lakkozott fenyőtobozzal díszített fényképtartóra... A felsorolás túlságosan hosszúvá nyúlna, és a végén menthetetlenül eljutunk azokhoz a tárgyakhoz, amelyeknek a meglátogatott helyre

emlékeztető szerepe már nem is egyértelmű, illetve nem kimondottan jellemzőek arra a helyre, ahonnan származnak. A faragott fakanál, a festett tányér egyaránt megvásárolható a tengerparti és a hegyvidéki üdülő bazárjában.

Akkor hát mi az emléktárgy, és mi nem az? Hogyan változott meg jellege, mennyiben módosult eredetileg kimondottan emlékeztető szerepe, milyen más szerepek rendelődtek hozzá?

Ha a kagylóktól és a tobozoktól indulunk — ezek egyetlen szerepe az emlékeztetés —, következő lépésként a belőlük készült új tárgyhoz jutunk, amely mint tudatos megkomponálás eredménye, „másodlagos tárgyként” működik. Ezeknek az alkotóelemeit valaki céltudatosan összegyűjtötte, valamit készített belőlük, és pénzért árulja őket. Ide sorolhatjuk az emléktárgyként kínált népművészeti termékeket is, mert azok eredeti szerepükben az illető vidék embereinek használati tárgyai voltak, s mint ilyenek hordozhatták az idegen számára a vidék jellegzetességét, és felidézhatték az ott—tartózkodás emlékét; de ha már eredetileg emléktárgynak készülnek, ezeket is másodlagos tárgyaknak kell tekintenünk.

Ezekért a tárgyakért már pénzt kell adni, úgy tűnik tehát, hogy értékesebbek, mint a szedett—vedett kavicsok. Nem is beszélve arról, hogy emlékeztető funkciójuk mellett díszítő szerepük is van, vagy egyenesen használni is lehet őket valamire: a kagylós dobozban mindenféle apróságok tarthatók, a tobozos fénycépartóba fénykép illeszthető. Mivel ezek a tárgyak szemmel láthatóan pénzbe kerültek és mutatósak, kár lenne őket fiókok mélyére rejteni, és csak néha, emlékeztetőül elővenni. Hadd emlékeztessenek állandó jelleggel, szinte kihívóan: „Ezt ott vásároltuk”. Mert az ilyen jellegű emléktárgy figyelemfelhívó, a figyelmet önmagára irányító szerepe most már elsősorban ez lesz: „Engem ott vásároltak”, és csak másodsorban az, hogy: „En onnan származom”. Ezek a tárgyak természetesen meg kell hogy őrizzék emlék-jellegüket, ha nem akarnak menthetetlenül elveszni a használati tárgyak tömkelegében. Nem kell eltúlozni tehát használhatóságukat, díszesebbnek kell lenniük annál, hogy elsősorban használati tárgyaknak tekintsük őket. Használhatóságuk szinte észrevétlenül társul díszességükhöz, mintegy jelezve, hogy nem teljesen haszontalanok, de fényüket kár lenne a mindennapos használatban elkoptatni. Maradjon hát emlékeztetőül. Vagy ha a tárgy láthatólag csak díszként szolgál és nehezen rendelhető hozzá emlékeztető jelleg, egyszerű megoldásként rá lehet írni: „Emlék”, sőt, az illető helység, vidék neve is feltüntethető rajta, elkerülve a találgatást, hogy vajon honnan is származhat, mire is kell hogy emlékeztessen ez a tárgy.

Ilyenformán az emléktárgy eredeti emlékeztető szerepe kibővül, a díszítő, kvázi—használati funkcióval is, és nem utolsósorban a reprezentatív szereppel. Ezek a lakás különböző pontjain elhelyezett tárgyak bárki belépő számára megsemmelélhetőek és értelmezhetőek. Ha a tárgy származási helyét tekintve specifikus vonásokkal rendelkezik, a nem—tulajdonosban is felidézhet emlékeket, —feltéve, ha az illető személy is járt abban az idegen világban, amelynek jellegét hordozza az emléktárgy. Az emlékezés mellé viszont beugrik a következő gondolat: a tárgy tulajdonosai is jártak azon a helyen. Ha az emléktárgy nem viseli kimondottan származási helyének jellegzetességét, de feltűnően reprezentatív — nagyon díszes, látszik rajta, hogy sok pénzbe került —, akkor erős felhívó jellegénél fogva rá lehet kérdezni, el lehet róla beszélgetni, s így a látogató megtudhatja, hogy házigazdái hol, merre jártak, illetve milyen utazásokat és vásárlásokat engedhettek meg maguknak. Ha az emléktárgy nem is jellegzetes és nem is reprezentatív, nem tűnik ki a többi tárgy közül, és nem nagyon ad alkalmat emlékezésre és beszélgetésre. Legfeljebb akkor, ha a házigazda maga hívja fel rá a figyelmet.

Az ilyenfajta emléktárgynak megvan az az előnyös tulajdonsága, hogy el lehet ajándékozni, vagy kimondottan ajándékozás céljából is megvásárolható. Az idegen helyre utazó ajándékozási kedvének és kötelezettségének eleget téve emléktárgyakat vásárol, ezzel mintegy jelképesen részeltetve a tárgy jövőbeni tulajdonosát az idegen világgal való találkozás örömében. Persze, az már kérdéses, hogy a megajándékozott valóban részesül—e ennek a találkozásnak az élményében (ez a tárgy jellegétől is függ), vagy csak a tárgy díszítő, illetve használati funkcióját látja. Ez a tárgy inkább a megajándékozás gesztusára fogja emlékeztetni: „Ezt X—től kaptam”, és figyelmezteti a viszont—ajándékozás köteletségére. Az a látogató viszont, aki ezt a tárgyat veszi majd szemügyre a megajándékozott személy lakásában, téves következtetésekre juthat a házigazdát illetően, ha nem világosítják fel az emléktárgy eredetéről. Lám, úti emléktárgyaink nem is olyan egyszerű tárgyak. Félő hozzájuk nyúlni: törékenyek. És ki tudja, mi törik össze bennük: valós kapcsolat egy távoli világgal, pénzben kifejezhető érték, reprezentálási lehetőség, valakinek a kedvessége vagy kötelezettsége, vagy már nem is emlékszünk, hogy mi. Valami régi kacat. Össze lehet seperni s kidobni a szemébe?!

Bodó Julianna

A TÖBBARCÚSÁG LABIRINTUSÁBAN

Amikor egy tárgyat emlegetünk, akkor ez többnyire valamiféle passzív dologként jön számításba. A tárgy rajtunk kívüli valami, megvesszük, átadjuk, eldobjuk stb., tehát hatalmunk van felette, eltörjük, szétvágjuk, elégetjük — hisz nincs benne „lélek”. Mégis tapasztaljuk, hogy egyes tárgyak mintha életre kelnének, ragaszkodunk hozzájuk, nem tudunk megválni tőlük, fájlaljuk elvesztésüket. Az ilyen tapasztalatok miatt állítjuk, hogy a tárgy a hozzá való

emberi viszonyulás következtében termelődik.

A tárgyak története nem csupán fizikai létrejöttük, meglétük, elpusztulásuk története, hanem ember általi használatuk sztorija is. Ezért talán hasznos a dolog és a tárgy megkülönböztetése: számomra dolog az, ami nem került be látó— és érdeklődési körömbé, aminek anyagi—fizikai—kémiai megléte nem hívja fel figyelmemet. Egy dologhoz való viszonyulásom az a folyamat, amelynek következtében „megszületik” a tárgy. Ezzel kezdődik az illető dolognak az, „én tárgyam”—ként kibontakozó története. Persze, ez nem térhet el teljesen a dolog fizikai történetétől: az, hogy egy dolog mire használható, az végső soron az illető dolog fizikai adottsághalmazától függ. De függ az emberi fantáziától, mert léteznek a szokványos, hagyományos használati módtól eltérő alkalmazási lehetőségek is. Ugyanannak a dolognak számtalan „arca” van. A használatban levő dolog (vagyis a személyes tárgy) tükör, amely megmutatja a használó arcát, annak akaratótól függetlenül. Ez az arc pedig életmódot, embertársak között elfoglalt helyet, bizonyos ideológiai befolyásoltságot, világképet vagy —érzést jelent. Ha valamihez viszonyulok, akkor az passzív dologból aktív tárggyá alakul. Ez az aktivitás pedig azt is jelenti, hogy bennem nyomot hagy; hiszen ha számomra fontos egy tárgy, akkor ragaszkodom hozzá, akkor már valami összeköt vele, mintegy fogságban tart. Pontosabban: kiválasztott tárgyaimban magam vagyok magammal

összekötve, bennük rögzülnek szokásaim, mindennapi tevékenységeim, környezetemet alkotják, azt a környezetet, ami engem alakít. A tárgyaim hatására bennem létrejött „nyomokat” nem tüntethetem el a tárgy szétrombolásával, ami azt jelenti, hogy a tárgy személyes története az emlékezetben, illetve azáltal, hogy engem valaha alakított, továbbmutat a tárgy dologi történetén. Ez az az ismert pszichikai mechanizmus, hogy az én belső világa a külsőben (is) benne van, a külső pedig a belsőben is felismerhető. A tárgyak vonatkozásában ez úgy is mondható, hogy mihelyt egy dolog bekerül életterembe és személyes tárgyammá válik, nem csak én költözöm belé (ráruházván jelentéseket, fontosságokat, értékeket), hanem ő is belém „költözik” (mentális tárgyként bennem él).

Valamilyen tárgynak a kultusza, gyakori célzatos mutogatása, emlegetése arra utal, hogy igen gyakran azért fűzünk oly nagy „reményeket” bizonyos tárgyakhoz, mert azok valamilyen hiányt pótolnak (egy eszményt, egy távol levő szeretett lényt, vagy egyáltalán valami elérhetlent testesítenek meg). A kabalatárgy mechanizmusnak azonban nem a hiánypótlás az egyetlen fenntartója: nem őriznénk ezeket a tárgyakat, ha nem ruháznánk fel őket valamiféle mitikus erővel. Egyébként ezt a rejtett erőt is valószínűleg a hiányérzés termeli ki. Nézzük egy kicsit közelebbről a

hiányzó tárgyak mechanizmusát.

Abból indulhatunk ki, hogy a tárgyak emberi szükségletek kielégítésére alkalmasak, használatuk, „elfogyasztásuk” révén biztosítjuk igényeink „ellátását”. Úgy, ahogy szükségleteink hierarchizálódnak, hierarchizálódnak a tárgyak is; és ez nem csak aszerint megy végbe, hogy vannak alapvető szükségletek és magasabbrendű szükségletek, hanem aszerint is, hogy vannak hiányzó és meglévő tárgyak. A tárgyak rendszerében igen nagy fontossággal bírnak és igen előkelő helyet foglalnak el a hiányzó tárgyak. Ez a szubjektív értéknövekedés természetes, hiszen ha nincs meg valamim, és szeretném, hogy meglegyen (tehát egyáltalán tudok róla; és itt jön be az igényszintnek az a meghatározottsága, hogy ha valamiről még tudomásom sincs, akkor nem is igényelhetem), akkor berendezkedem megszerzésére. Ez a berendezkedés azt jelenti, hogy tevékenységeimmel őt keresem, nagyon fontosnak tartom. Ez a feszültség átvivődik magára a megszerzett tárgyra, legalábbis egy ideig még él benne: főleg akkor, ha az más számára nem elérhető, dicsekedni tudok vele, birtoklását úgy fogom fel, hogy az az én valamiféle személyes erényem, hiszen íme, másnak nincs ilyen. Az újdonság és az egyediség varázsa ez, ami mindig adott helyhez és időhöz kötött, tehát viszonylagos. Bizonyos helyzetben egy tárgy nemcsak azért értékes, mert új és egyedi, hanem főleg azért, mert a körülmények olyanok, hogy új és egyedi lehet, más körülmények között nem volna az. Az, hogy egy adott környezetben mit tartanak fontos, nagyon fontos tárgyaknak, elárulja azt is, hogy ott milyen tárgyakat nem lehet normális erőbefektetéssel megszerezni, mihez kell már—már „hősiesség” és „különös erény”. A már megszerzett, megszokott tárgy elindul értékpályájának lefelé menő ágazatán, értéke csökken, semlegessé válik, vagy pedig a hozzá rendelt feszültség ellentétes tartalommal telítődik (amit eddig kedveltem, elkezdem gyűlölni). A szubjektív értéknövekedésre és —csökkenésre példa még az „én tárgyam”—mechanizmus.

A tárgyhoz való viszonyomnak sokféle vonatkozása van: kiválasztom, megszerzem, elhelyezem környezetemben, használom, büszkélkedem vele, tetszik nekem, rendelkezem felette, megsemmisíthetem, átalakíthatom, átadhatom — mindezek olyan viszonylatok, amelyek az enyém tudatát erősítik. Ha mindezt megtehetem vele, akkor ez azt jelenti, hogy

hozzá képest erős vagyok, ha elveszitem, nincs mivel szemben bizonyítanom az erőmet. Ezért természetes, hogy ragaszkodni kezdek hozzá, elfogult leszek vele szemben. Mindezek közben a tárgy is hatalmassá válik, nem veszem észre, de uralkodik felettem, olyasmivé lesz, amit félték, rejtek, őrzök, védek. Nem más ez, mint az alá— és fölrendelt egymásra utalt-sága: amennyiben fölrendelem magam valaminek, annyiban alá is rendelődöm neki, mint fölrendeltségem tárgyának, mert nélküle ez utóbbi állapotom nem létezik. Persze az ember erre is kitalálhat „pszichés trükköket”: ha valami nem lehet az enyém, mert nem tudom megszerezni, vagy mert valamiért elveszitem, akkor értékét lekicsinyítem, esetleg hozzám méltatlannak tartom.

Kiderül mindebből, hogy a tárgyak „többarcúsága” a velük való bánásmód többféleségéből adódik, bennük — használatuk következtében — személyes történetek rakódnak le, amelyeknek addig van értelmük, amíg van, aki kiolvassa belőlük mindezt, aki ismeri a megfejtés kódját. Ahogy mi őrizzük tárgyainkat, tárgyaink világa is őriz minket, mindennek azonban csak egy élő kapcsolatban van értelme.

Magyari Vincze Enikő

„A ZSEBEK TITKA”

„— Kinél van spárga?

Csónakosnál volt. Csónakos zsebében minden volt. Nincs az a bazár, amiben annyi minden lett volna, mint a Csónakos zsebében. Volt abban bicska, spárga, golyó, rézkilincs, szög, kulcs, rongy, noteszkönyv, srófhúzó, meg istentudja micsoda. Elővette a spárgát és ezt Boka rákötötte a csónak orrán levő karikára. S azzal a parton vontatni kezdték nagyon lassan, óvatosan a csónakot a sziget túlsó oldala felé... ”

„— És ki volt a pénztámok?

— A Kolnay.

— Add elő, ami pénz maradt!

— Tessék.

Azzal a zsebébe nyúlt Kolnay. Neki se volt kisebb zsebe, mint Csónakosnak. Kotorászni kezdett benne, és sorra kirakott az asztalra mindent. Mindenekelőtt egy forint negyvenhárom krajcár került elő. Aztán két darab ötkrajcáros bélyeg, egy zárt levelezőlap, két darab egykoronás okmánybélyeg, nyolc új toll és egy színes üveggolyó. A tanár úr megolvasta a pénzt, s ennek láttára elkomorodott... ”

Mindkét szöveget a Pál utcai fiúkból idéztem. A két szereplő, Csónakos és Kolnay nagyon-nagyon különbözik egymástól; mindketten a Pál utcaiakhoz tartoznak ugyan, együtt járnak iskolába, a grundon együtt töltik délutánjaikat, közösen játszanak, egyformán teletömött mindkettőjük feneketlen zsebe, de zsebeik tartalma elárulja, mennyire különböznek egymástól. Egyetlen olyan tárgyat említ a szerző, amely mindkét fiú zsebében megtalálható, közkedvelt játékok alapeszközét, a golyót. Csónakos, a Pál utcai hadsereg utánozhatatlan füttymestere és mindenese, meg Kolnay, az elnökségre rafinált diplomáciai sakkhúzásokkal pályázó gittegeti pénztámok, két külön világot jelent a Pál utcai fiúk táborában. Zsebeik tartalmazzák e két világ tárgyi kellékeit. Gyerekszereplőinek jellemzé-

sére használja Molnár Ferenc a „zsebek világának” szellemes feltárását. A szöveggörnyezet árnyalja, konkretizálja az összehasonlítást: Csónakos spárgáját használni tudják a fiúk, a Kolnai zsebében őrzött „közösségi értékeket” kegyetlenül elkobozza Rácz tanár úr.

A Pál utcai fiúk azok közé a ritka könyvek közé tartozik, amelyeket nemcsak olvas, illetve többször elolvas az ember, hanem sokszor vissza is gondol rá. Ha irodalomtanár, akkor éppenséggel kötelessége többször belelapozni. Az idézet két „zsebes” szöveggrészt felnőttként, pedagógusként sokszor kényszerültem felidézni és újragondolni. Érdekes módon nem annyira a Csónakos zsebének rokonszenves rendtelenségében felfedezhető praktikus, ésszerűen felhasználható tárgyai, hanem a zsebet kiürítő Kolnay kiszolgáltatottsága, megalázottsága jelentett számomra nagyobb élményt. Valahányszor újraolvasom, mindig végigfut a hátamon a hideg, mindig érzem, mit is jelenthet egy gyerek számára, ha ellenséges erők ürítetik ki zsebéből legföltettebb tárgyait.

Kezdő tanárként, hajlíthatatlan rendteremtőként egy rendetlen gyereket úgy próbáltam „megnevelni”, hogy elrettentő példaként az osztály elé állítottam, és kiürítettem a zsebeit — láthassa mindenki, hogy mennyi szemetet hord magánál. Osztálytársainak nagy része hangosan kikacagta, barátai döbbenet szemlélték a tanári asztalra tornyosuló bazárt, a megszegyenített gyerek azonban ettől egyáltalán „nem tért jó útra”. Egyetlen haszna volt ennek a félresikerült nevelői gesztusnak: rádöbbenem, hogy a megszegyenítés igazságtalan volt, hiszen a sok kacat csak a kívülálló számára szemét, — gazdája és annak barátai szemében értékes tárgyak azok mind.

Gyermekotthoni környezetben sokkal több dolog található a gyerekek zsebében, mint a naponta családi otthonba hazatérő gyerekében. Ez természetes dolog, hiszen az intézetben élő gyerekek sokkal kisebb tér jut személyes tárgyai elhelyezésére. Mindaz, ami számára személyes érték, de az őt irányító, nevelő felnőttek szemében értéktelen kacat, veszélyben van a gyakran ellenőrzött polcokon, szekrényekben, padokban. A felnőttek nem akarják megérteni, hogy a csúzi—parittyá nemcsak az egymás szemét veszélyeztető „hülye játék”, de státusszimbólum, presztízstárgy is, — akinek van, az VALAKI, aki meg tudja őrizni a nevelő parittyára vadászó felháborodottsága közepette is, azt közvetlen környezete értékes személyiségnek tartja, aki pedig még ennyire sem képes, azt mindenki leértékeli.

Honnan tudhatná a nevelő, hogy a szakadozott cucli a legértékesebb vagyontárgyak közé tartozik?! Ha a szekrényben találja, irgalmatlanul szemétre kerül — pedig enélkül lehetetlenség etetni a nehéz körülmények között beszerzett, hatalmas értéket jelentő néhány napos kiskutyát.

Egyetlen személyes tér, mely viszonylagos biztonságot jelent a nem feltétlenül rosszulindulátú, de sok mindent meg nem értő, okvetetlenkedő nevelő ellen: a zseb. Jóérzésű nevelő ezt nem ellenőrzi — illetve csak akkor, ha ez elkerülhetetlen.

A gyermekek zsebében őrzött, számukra nagy értéket jelentő személyes tárgyakról, az érték mibenlétéről, összefüggésükről kívülállóként, ellenőrzőként nagyon keveset tudhatunk. Egyetlen lehetősége a felnőttnek, nevelőnek, ha megpróbál „körön belül” kerülni, ha megpróbál a spontán módon szerveződő mikroközösségek bizalmába férközni. (Ezek a közösségek nem tévesztendőek össze az adminisztratív úton szervezett osztállyal, csoporttal!) A „zsebek titka” csak a közösséghez közel álló számára hozzáférhető: Csónakos és Kolnay hiába járnak egy osztályba, hiába töltik együtt az idejüket, külön világot, különböző kisközösségeket képviselnek. Csónakos a vezér szűkebb baráti köréhez tartozik, az ő zsebe a hadiösvényen hasznosítható tárgyakat tartalmazza, Kolnay zsebet döntő módon a gittegyelet határozza meg; az üveggolyón kívül nem akad keresnivalójuk egymás zsebében: ami az

egyiknek fontos, hasznos dolog, a másik számára értéktelen kacat. Ha Rác tanár úr a gittegylet tagjai előtt a Csónakos zsebét ürítetteti ki, akkor a kisközösség nem kétségbeesett tekintettel, hanem valószínűleg hangos hahotával leltározza fel a tárgyakat; és persze, az is nagyon valószínű, hogy Csónakos nem őrizgette volna féltőn a gittegyleti vagyont.

Gyermekek közösségei néha jobban féltik értéktárgyaikat a tőlük különbözők csoportjától, mint a felnőtt nevelőtől — ha annak sikerül megszereznie a csoport bizalmát. A gyerekek azonban csak akkor szavaznak bizalmat bárki felnőttnek, ha a felnőtt tiszteletben tartja féltve és titokban őrzött értéktárgyaikat, ha azok értékvoltán legalábbis elgondolkodik, nem értékeli le hivatalból, nem teszi meggondolatlanul nevetségessé. Csak így lehet esélye arra, hogy a „zsebek titka” ne a rombolás erőit szolgálja, hogy a gyerekek féltve őrzött személyes értékeiket a nevelő okosan és tapintatosan végiggondolt és véghezvitt nevelői tevékenysége eredményeként valóban értékes, hasznos tárgyakká válogassák össze, maguk is kezdjék értéktelennek tekinteni azt, ami testi—lelki károkat okozhat. A nevelő számára elengedhetetlenül fontos a gyerekek bizalma, mindenképpen meg kellene szereznie ezt a bizalmat, különben a Pál utcai fiúk Rác tanár úrának sorsára jut: nem érti meg, mit jelent a gittegylet, és hiába koboza el az egyleti vagyont, hiába oszlatja fel hatalmi szóval az egyletet — ellentmondást nem tűrő parancsszavainak elharsogása közben a tanári szobában reszketve topogó gyerekek egyike ellopja a frissen beüvegezett ablakról a gittet.

Túros Endre

MADARAT TOLLÁRÓL, TIZENÉVEST TÁSKÁJÁRÓL

Mikrovilágunk része egy nagyon közönséges, mindennapi helyváltoztatásainkban, napi mozgásainkban velünk tartó hűsleges társunk — tárgyunk: a táskánk. Tárgyhordozó tárgy: az otthonról eltávolodva, napi útjainkon a „legszügségesebbeket”, a hivatalos, az intím, a közömbös tárgyak halmazát raktározzuk benne.

A tárgyak táskában—léte „élő állapot”: bármikor bevetésre kerülhetnek a benne található írószerek, kozmetikai cikkek, cetlik—noteszek, kulcsok, fényképek, hivatalos iratok és még sorolhatnám. Ugyanakkor: „szerves egységben”, azaz a táska gazdájának napi tevékenységéhez való közvetlen kapcsolatainkban, s e tevékenység meghatározta rendszerben működnek, cserélődnek ezek a tárgyak. A táska nem tévesztendő össze a fiókokkal, szekrényekkel, melyekben a tárgyak együttlétének egy más, kevésbé a körülményekhez kapcsolódó formája jön létre.

A táskák világának csak egy szűk tartományáról szeretnék röviden írni a továbbiakban: arról, hogy milyen táskákat használnak a mai tizenévesek, iskolások, és milyen módon használják azokat. A tizenévesek, akik valamikor, elsős korukban egyformán a közismert iskolatáskák háti vagy kézi változatával indultak iskolába. Ezek az „egyentáskák”, melyeket az elsős egyenruhával együtt szereztek be nagy gonddal a szülők, formában, színben, anyagban, és ami a legfontosabb: használatukban alig különböztek egymástól. Arra voltak hivatottak, hogy jelezzék: új korszak kezdődik a gyermek életében, és ennek a régítől, az „óvodástól” való elhatárolása legkönnyebben bizonyos, státust is jelölő használati tárgyak megszerzésével történhet. Az egyenruhában, hátitáskával — benne a szülők gondozta könyvekkel — füzetekkel, szülők pakolta tízóráival — az iskolába igyekvő elsősök látványa

már jelzi mindazt, ami az iskola számára lényeges: itt most létrejön annak a lehetősége, hogy egységesen mindenki megtanulhasson írni—olvasni—számolni.

Megfigyelésem szerint az elsős táskák egyformaságának megszűnése egyenesen arányos a vásárolt egyentáskák élettartamával. Ha elszakad, elhasználódik, akkor a szülők vehetnek egy ugyanolyan újat — de már nő az esélye annak is, hogy idősebb testvértől örökölje, otthon valaki elkészítse, vagy az üzletből „praktikus” (ez esetben az egyentáska ténylegesen létező funkcionális hiányait megszüntető) többzsebes—cipzáras, divatos táskát vásároljanak. Ha a felsorakozott tanulókat és táskájukat szemléljük, egyre színesebb, változatosabb a nagyobb osztályok „táskaképe”. A tanulóknak egyre több a tapasztalatuk, mit is jelentenek számukra, táskáik számára az iskola mindennapjai; azaz a táska milyen része, milyen ütemben piszkálódik; elszakad—e a napi használatban; mi fér és mi nem fér bele; milyen mindennapi gyakorlata alakul ki annak, hogy bizonyos könyveket és füzeteket nem pakol be minden alkalomra. Ugyanakkor a nagyobbak az iskolai közösség előtt „nevelői hatást” is kifejtnek; a táskához viszonyulásuk a kisebbek előtt mintakövetésre felhívó gesztusukkal teletűzdelve zajlik. Egy idő után ők maguk is természetesként végzik a naponta tapasztalt tevékenységet (például az első óra előtt a táskákat a kerítés tövébe, egy fa alá ledobálják; a táskával hazafelé menet verekednek; a táskát rajzzal, lehúzósképekkel díszítik stb).

Az iskoláskor időrendjében jelenleg a „nyolcadikosság” készíti elő, előlegezi, sőt gyakoroltatja be mindazt, amit majd kilencedik osztályban, mint másságot, mint egy korszakhatárt érzékelnek a tanulók. Nyolcadikosnak lenni annyi, mint résztvenni a búcsúzás-felvételizés vidám-szomorú rítusában. Tömegesen jelennek meg a reklámzacsok, az irattartók, az ilyen-olyanfajta tarisznnyák. Előbb csak a felkészítőkre járnak velük — majd egyre mindennapibbá válik ez a „táskaforma”.

A nyolcadikosság jelenségéhez tartozik, de általánosabb érvényű mindaz, ami nemcsak a táskákhoz, hanem önmagukhoz, közösségeikhez, téralakításukhoz—tárgyhasználatukhoz való viszonyuk gyökeres megváltozását jelenti. A nyolcvanas évek tizenéves nemzedéke már mindennapiként ismeri—beszéli azt a „nyelvet”, használja tárgyaikhoz—világukhoz való viszonyulásukban azokat az átalakító, kreatív, „egyéniiségtermelő” mechanizmusokat, melyeket az 1950-es, 1960-as évek fiatal generációi dolgoztak ki. Ennek egyik közvetlen eredménye az is, hogy az a „cucc”, ami iskolába járó táskaként is szolgál, amellyel naponta megjelennek közösségük előtt — már egészen más „élőlény”, mint az elsősök egyentáskája. A változás leginkább abban áll, hogy a táska divattárgy is lett — abban az értelemben, hogy táska léte, azaz más tárgyak hordozására szolgáló funkcionális jellege megváltozik, kiegészül, sőt esetleg háttérbe is szorul; fontosabbak lesznek mindazok a formai elemek (anyag, felirat, felületi díszítések), melyek az „elhelyezéshez” szükséges jeleket szolgáltatják. A divathoz való viszonyulás ennél a nemzedéknél, ebben a formájában identitásprobléma is, a ki vagyok, milyen vagyok válasza van elrejtve a kihez hasonlítok, kihez nem hasonlítok, kit utánozok, kit nem veszek figyelembe kérdésekben. Egyébként is megfigyelhető, hogy mivel tizenéves korban fokozottabban jelentkeznek az identitáskérdések (és —kriszisek), minden, divattal kapcsolatos tárgyra—tevékenységre fokozottabban odafigyelnek. „Kézimunkával” maguknak, egymásnak létrehozzák azokat a tárgyakat, melyekkel kilépnek a többiek nyilvánossága elé. Sajátos, szélsőségesnek nevezhető jelenséggel bizonyíthatom ezt: amikor úgy készítik táskájukat, hogy farmer— vagy bársonynadrágjuk hosszú szarát levágják, a lábszárnál összevarrják, lehetőleg ugyanabból az anyagból fogantyút illesztnek hozzá, a zsebeket meghagyják, a szabad felületeket együttes—nevekkal,

emblémákkal telerajzolják. Ebben az esetben a használat megfigyeléséből kiderül, hogy a tárgy különös funkcióváltása mögött létezik egy rejtett funkciómegtartás: amit a „márkás” farmernadrág jelentett viselője számára a korzózás, ugyanazt (esetleg még fokozottabb különállást, tagadást) jelenti a farmernadrágtáska az iskola szabályozott, saját értékeit érvényesíteni akaró közegében. Az ilyen táska használata sokkal inkább a külső megjelenésnek, a rajta látható „identitás—jegyeknek” a mutogatásából áll: mindössze néhány füzet található benne a szükséges iskolai tárgyakkól.

A táskahasználat gyakorlata után kutatva tizenévesek táskáit — a sokcipzárás külföldi táskakölteményeket, a „navétás” táskákat, a tarisznyavariánsokat, a „pungákat”, a „gázmaszkatáskákat”, az egyéni kreációkat és az üzletből vásárolt átlakítottakat — vizsgálva jutottam arra a következtetésre, hogy az iskolatáskájuk is divattárgyaik (ruhák, lemezek, magnószalagok, emlékes—dalszöveges füzetek, túrafelszerelésük, biciklijük, montázs—szobájuk stb.) sorába tartozik. Az egyenruhának, a kötelező egyen—megjelenésnek a táska az az „alkatrésze”, amely leginkább egyéni lehet.

A fenti kijelentést igazolja a táskák használati módja. Milyen tárgyak kerülnek egy ilyen táskába? Milyen arányban vannak jelen olyan tárgyak, melyek az iskolában nélkülözhetők, sőt egyenesen nem odavalók, de a tinédzseréletmódhoz feltétlenül szükségesek? Évharmadkezdés, —vég, gyakorlati hét időszakában kétségtelenül ezek dominálnak. De azok a táskaleltárok, melyeket tizedik osztályos, tizenöt—tizenhat éves tanulók táskáiról írtam, pontosabban az a mód, ahogyan sorrendbe állítják a tárgyakat, ahogy írnak róluk — adalékokat szolgáltat a táskában található tárgyak használati hierarchiájáról, arról a szemléletről, mely jellemzi a táskák gazdáit.

Az itt következő valóságanyag nem teljes. A kép elfogadásához abból a tényből kell kiindulnunk, hogy a tizenévesek a táskában (legalábbis leltártévőink szerint) tanszereket is hordanak. És még mi mindent?

Lehet a táska ételestarisznya: „Most megint egy új táskám van, melyet édesanyám csinált. Füzetek vannak benne és a könyvet nem is ismeri: nagy tízórais vannak benne, főleg füstölt kolbász és kenyér.”

Lehet a táska saját zsebeinek a függeléke: „Az egyik zsebben található az ellenőrző, egy piros öv, egy tükör, egy fél papír, amelyen egy ének van, melyet H. Sándor egykori zenetanárom tanított, a papír hátán a médiámat számigáltam ki az egyik órán. A másik zsebben fizikaképletek találhatók, egy fél papíron, amely harmonikaszerűen össze van tűrögetve, ezenkívül van egy körömlakk és egy apró szemekből fűzött fehér gyöngy. A táska belsejében van a tízórais zacskó, mely egy babkávés zacskó, ezenkívül hét darab füzet és egy kötés”.

Lehet egy teljes mikrovilág: A zsebében: egy régi matek ex, egy fésű, tízóraispapír, egy buksza, benne dermatográf, csat, szájfény, kötő a hajamba. A táskában: kesztyű, sapka, öt füzet, ellenőrző, mértanból puska, vonalzó, tolltartó és benne: egy toll, egy ceruza, három pix, egy piros paszta, egy piros karióka, egy faragott ceruza, amit emlékebe kaptam egy XII.-es sráctól. A tolltartóm aljában: egy levél, két fizikapuska, egy volt srácom levele és fényképe, egy orosz vers, fényképek egy borítékban”.

Az egyszerű kockás posztótarisznyában ez található: „tanfelszerelés, egy kopott ellenőrzőfoglalo, amelyben vannak a haveroktól, csajoktól kapott képeim. Egy nagy zacskó ételnek és két alma. Zsebleltár: toll, buksza, amelyben pénz, bérlet és egy szükséges pirula van”.

És lehet úgy tárgyalni a táskáról, mint egy „háziállatról” „nem vagyok rossz véleménynyel a táskámról, habár eléggé meg van kopva, de nem haragudhatok rá, mert együtt viseljük az iskola nehéz óráit, egyaránt a könnyű percekkel. Most történetesen elég sok

mindent tartalmaz a szegény jószág. Unom felsorolni a füzeteket, már elegendő van ebből a tanévből, nem akarom ezzel is hosszabbítani azt. Egy szatyor van benne többek között, amire rákenődött a tízóraim. A zsebére térek ki most. Valahogy van, mindig szeretem, hogy tele legyen a táskazseb. Vannak ott ilyen-olyan extemporálék, összegyűrt, órán kapott levelek, saját versek (elhoztam, hogy megcenzúráztassam a barátnőmmel). Egyéb nincs, de ez is elég ahhoz, hogy tele legyen tömve a táska”.

A kép töredékes. Az azonban kiderül belőle, hogy az a mikrovilág, mely napi legjellegzetesebb tevékenységeinkből, legsajátabb, legintimebb tárgyaink használatával épül föl, nem is létezne a táska nélkül. Bőrünk és arcunk, ruhánk és lakásunk mellett leginkább a táskánk árulkodik rólunk.

Gagy József

A MEGSZOKOTT ÉS AZ ÚJ

Napok óta lóg az előszoba fogásán a vadonatúj táska, a figyelmes feleség alkalmi ajándéka. Kézbe vettem, megtapogattam, kipróbáltam a villámzárat, kapcsokat, megszemléltem rekeszeit, oldalzsebeit, aztán szegre akasztottam. A használatba vételt meg egy ideig elnapolom, még megteszi a régi, érvelek magamban. Igaz, meglátszik rajta a mindennapos hurbolás, a varrások már több helyen felfeslettek, megkopott, de még nem akarózik félretenni, és átpakolni belőle az újba. Eltelik egy hét is, amíg a szemrehányó tekintetek, célozgatások, megjegyzések hatására ráveszem magam, hogy átrámoljam apró személyes tárgyaimat, és használni kezdem az új táskát.

A ügy szót sem érdemelne, ha lépten—nyomon nem találkozánk hasonló esetekkel: az emberek jó része megszokott tárgyaitól több—kevesebb nehézséggel válik meg, még akkor is, ha észérvek már eldöntötték, hogy ezt vagy azt le kell tenni, ki kell cserélni, el kell adni stb.

„Eladtam a kocsit! Hát sajnáltam... Most öt éves, ezután kezdődnek a javítások rajta. Jó volt, idáig semmi problémám nem volt vele, igaz, a bejáratást tökéletesen megcsináltam annak idején. Sajnálom, na, hiába is tagadnám, pedig az árát is megadták, annyit kaptam érte, amennyivel vettem volt. Furcsa lesz nélküle.” (45 éves férfi)

A példákat tetszés szerint lehetne szaporítani; ennél fontosabb egy pillanatra elgondolkoznunk azon, hogy mit is jelentenek nekünk a megszokott tárgyak, és miért okoz problémát a róluk való lemondás. Előrebocsátjuk, hogy csak a számunkra hasznos, bevált tárgyakhoz való viszonyunkról lesz szó. Ezekon kívül olyan tárgyak is léteznek környezetünkben, amelyekkel szemben ellenszenvvel viseltetünk, s ezt a viszonyt agresszív gesztusaikkal rendszerint ki is fejezzük. És végül ott van a számunkra közömbös tárgyak széles tartománya, ahonnan kiemelkedik és ahová alámerül az első két kategória. A megszokás folyamatának első mozzanata valamely tárgy birtokba vételével kezdődik.

A személyes indítékoknak a birtokbavétel aktusában megkülönböztetett szerepük van. A birtokbavétel módja, feltételezésünk szerint, meghatározza a tárgyunkkal való későbbi bánásmódunkat. Azok a tárgyak, amelyeket mi választunk ki saját magunknak, és energiát fordítunk a megszerzésükre, kétségtelenül közelebb állnak hozzánk, mint amit kiutalnak, kiosztanak nekünk, vagy valamilyen külső kényszer szorít rá, hogy körülvegyük magunkat velük.

A fentiek igazolására rengeteg példa hozható fel mindennapi életünkben, gondoljunk csak arra, hogyan használjuk az egyes intézmények előírta tárgyakat (iskolai egyenruhától kezdve a kórházi evőeszközökhöz), és hogyan a saját személyes tárgyainkat.

A birtokunkba került tárgyat rendeltetésének megfelelően használni kezdjük. (Számítlan eset fordul elő a gyakorlati életben, amikor az emberek tárgyaikat más célokra is felhasználják, mint amire az illető tárgy készült, ezektől itt most eltekintünk.)

A táskába például elhelyezem apró személyes tárgyaimat, minden a megfelelő helyre kerül, pár napi használat után már anélkül, hogy odapillantnék, mindent megtalálok benne. Elhúszom a villámzárat, előkotorom a pénztárcát, a ceruzát, vagy amire éppen szükségem van. A naponta ismételt mozdulatok beidegződésekké válnak, a beidegződések rétegződéséből kialakul a tárgyak rutinszerű kezelésmódja. A mozdulatok automatizmusokká szerveződnek, aminek nyilvánvaló előnye, hogy ezekre az apró műveletekre nem kell külön koncentrálni, problémamentesen végrehajthatók, mialatt másra figyelünk, következésképp ezeknek az apró cselekvéseknek a tervezésére, kivitelezésére szükséges energiával takarékoskodunk. Tárgyaink folyamatos használatával egyféle tudatalatti „tudáskészlet” teremlődik, amelyet legtöbbször meg sem fogalmazunk magunknak, csak érzünk.

A használati tárgyainkhoz kapcsolódó tudáskészletünk mindaddig háttérben marad, amíg az illető tárgy, amelyhez kapcsolódik, használatban van. Csak akkor jelentkezik, amikor egy új tárggyal helyettesítjük, amely funkciójában azonos, ám formája, alakja stb. lehet különböző.

Mi történik ilyenkor? Az elhasznált tárgyhoz kapcsolódó rutinkészletünk is érvénytelenné válik, nincsen többé szükségünk rá.

Az új tárgyunk — ha elfogadjuk, hogy ez az újdonság a tárgyunk valamilyen fokú „más”-ságát jelenti a régihez viszonyítva — a használat során a beidegződött mozdulatok rutinszerű láncolatának egy új sorozatát igényli. Igen ám, de az elhasznált tárgyunkkal együtt a vele kapcsolatban kialakult rutinkészletünket nem utalhatjuk zökkenőmentesen tudáskészletünk lomtárába. Az automatizmusok új tárgyunk használata kezdetén még egy ideig élnek, csak bizonyos idő elteltével törődnek; még oda kell figyelnünk, egy bizonyos alkalmazkodási, megszokási periódusra van szükségünk, amíg új beidegződésekre teszünk szert. Ha ezek kialakultak, akkor a frissen birtokba vett tárgyunk már nem új — elveszítette előbb említett „más”-ságát, megszokott tárggyá vált.

A használat során tárgyainkra olyan jelentések rakódnak, amelyek számunkra különlegesek, de társaink előtt rejtve maradhatnak. „Ezt a piros pulóvert tíz évvel ezelőtt az ösztöndíjamból megtakarított pénzzel vásároltam” — mondja valaki, és ez a rámutatás a tárgyra, számára élménytöredékek, hangulatok felelevenítése is egy pillanatra, de csakis számára. Tárgyainkhoz emlékek fűződnek, tárgyainknak története van, az eltelt idő egy szelvénye kapcsolódik hozzájuk, ami nem más, mint a mi személyes életünk története és ideje.

Ezek a jelentések a tárgy funkcionalitására rátelepülő ideologikus jelentések, amelyek az emberi kapcsolatok szférájában kelnek életre, és nemegyszer látványos pályát futnak be. (Itt eszünkbe juthatnak olyan szélsőséges, anekdotikus történetek, amikor a váló házastársak a közösen szerzett tárgyaikat nem elosztják, hanem megsemmisítik. A megsemmisült kapcsolatot a funkcionalitásukban megsemmisült tárgyak jelzik.)

Tárgyaink lehetséges jelentései két csomópont, a tárgyakak és az egyén körül kristályosodhatnak ki. Az előbbi példánál maradva: ha azt mondja valaki: „nézd meg ezt a pulóvert”, egy sor dolgot megtudhatunk: milyen az anyaga, színe, formája, megállapíthat-

juk, hogy melyik divathullám hozta, de számunkra egy közönséges pulóver marad. Látványa csak a tulajdonosában elevenítheti fel a már említett egyéni, szigorúan személyes jelentésrétegeket. Éppen e „képességük” folytán lépnek be a tárgyak az emberi kapcsolatok alakulásának, szerveződésének folyamatába. A kapcsolatápolásban például, ha megsejtjük, hogy partnerünk számára bizonyos tárgyak milyen érzelmi töltettel bírnak, akkor interakcióinkban hangsúlyt helyezünk arra, hogy az illető tárgyhoz mi is a partnerünkhöz hasonlóan viszonyuljunk, vagy legalább ne zavarjuk meg a másik sajátos tárgyhasználatát. Természetesen csak akkor viselkedünk így, ha számunkra fontos, szándékosan fenntartott viszonyról van szó. Más esetekben, például ha az ellenszenv lesz személyközi kapcsolataink szervező elve, és a közös együttléteken a másik iránti negatív attitűdöket kell kifejezni, akkor viszonyulásunkat a másik tárgyaira is rávetítjük. A kapcsolatok megromlását nemegyszer kíséri a tárgyak rombolása is.

Az életünket benépesítő tárgyak jelentése nem egyszer s mindenkorra adott; folyamatosan változik, egyik végtelből a másikba csaphat át egy tárgy jelentésének affektív töltete.

Évek óta járok—kelek például a város bizonyos utcáin anélkül, hogy észrevenném a közlekedésrendészet tereptárgyait. Gyalogos vagyok, a gyalogátjárókon kívül más dolog, ami a közlekedést szabályozza, nem érdekel. Amikor a hajtási engedély várományosa leszek, az ismert útvonalon tucatnyi tárgyat fedezek fel, amelyek mellett eddig közömbösen haladtam el: figyelmeztető—tiltó, sebességkorlátozó táblák, aszfaltra mázolt jelzések stb., amelyek jelentései most nagyon fontosak lesznek számomra. Céлом szempontjából ismerem kell az egész szabálykészletet, amit ezek a tárgyak testesítenek meg.

De ha sokadik próbálkozásom is sikertelen marad a jogosítvány megszerzésére, és végérvényesen lemondok róla, egyik-másik útszakasz látványa (ahol éppen szabálytalankodtam) évekre a gyűlölettel határos érzést, hangulatot válthat ki belőlem. Ugyanaz a tárgy, amely továbbra is változatlan, többféle jelentést kaphat, ahogy a fenti banális példa is igazolja.

Nem nehéz észrevenni, hogy a többféleség az egyéni életrajzi helyzet változásával van szoros összefüggésben. Gyakorlati megfigyelés, hogy az azonos életrajzi helyzetben levő egyének tárgyhasználatja a tárgyakkal való bánásmód nagyfokú hasonlóságát mutatja. Rutinok, kezelésmódok, gesztusok általánosulnak ebben a gyakorlatban, magától értetődésük sorozataiként a egyéni tapasztalat részévé válnak a szocializáció folyamatában.

Akkor törik meg e magától értetődésük láncolata, amikor a horizonton új tárgyak jelennek meg, új használati receptekkel, az egyéni életrajzi helyzetek változásainak következményeként. Az addig általános, közös gyakorlat feldarabolódik, a tárgyak jelentései nem „átláthatók” minden jelenlevő számára. Ez a jelenség azonban már a „szokatlan” tárgyak világhoz tartozik.

Összegezősképpen elmondható, hogy a tárgyainkkal való bánásmód elsősorban a jelentés függvénye, a jelentés pedig az életrajzi helyzettel áll szoros kapcsolatban. Ezért állapíthatók meg a tárgyhasználat finomabb elemzéseiből, leírásaiból csoport, réteg/ sőt kultúraspecifikus jellemzők.

Oláh Sándor

EGY ÉLŐ TÁRGY: AZ EMBERI TEST

Az orvos tevékenységét gyakran az autószerelő munkájával hasonlítják össze, rosszálló megjegyzéseket fűzve a „csontkovács” vagy belgyógyász, sebész szenvtelenségéhez, mellyel munkáját végzi. Vizsgáljuk meg közelebbről e két tevékenységformát. Valóban — már a felszíni elemzés is számtalan analógiát tud kimutatni. Az orvos a diagnózishoz igyekszik minél alaposabban feltárni a betegség szimptomáit, hogy ezekből visszakövetkeztetve megtalálja az okokat, és „kijavítsa a meghibásodást”. Kérdéseket intéz a pácienshez — életmódjáról, foglalkozásáról, panaszairól szerez információkat —, hiszen a helyes diagnózis a betegségről adott beszámoló pontosságától, részletességétől stb. is függ. Eközben nyilvánvaló, hogy az orvos a páciens testét, annak személyes történetével együtt, tárgynak tekinti, amelyre mint munkatárgyra irányul saját tevékenysége.

Az autószerelő ugyancsak információkat gyűjt munkatárgyáról: milyen gyártmányú, mennyit futott, milyen külső jelei vannak a meghibásodásnak, leteszteli stb., míg felfedezi a meghibásodás okát és igyekszik „orvosolni” azt.

A beteg ember szervezete nyilván mégsem azonos egy meghibásodott járművel. Csupán az történt, hogy a műtét során az orvos éppen úgy viszonyul a beteg testhez, mint a szerelő saját munkatárgyához: felfüggeszti azokat a szabályokat, melyek az emberi test szokványos, köznapi használatát, a hozzá való viszonyulást irányítják. Hasonlóképpen járnak el a fodrászok, kozmetikusok stb., így az emberi test egyre több része válik munkatárggyá. Szépitőszerek, festékek és ruházati cikkek egész sora növeli testünk tárgyszerűségét, és mutatja meg átalakíthatóságát, illetve a változtatások határait. Minden esetben a viszonyulási mód vezet tárgyszerűségéhez, melynek következtében elvonatkoztatunk a test egészétől, annak élettani, esztétikai stb. funkcióitól. Felsorolt példáinkban azonban az elvonatkoztatás csupán időleges. Sem az orvos, sem a fodrász nem fokozza le egyszerű objektummá az emberi testet, hiszen munkájának célja éppen az, hogy tökéletesebbé tegye a személyiség „észlelhető formáját”, visszaadja azt az egésznek. Az emberi test szorosan összekapcsolódik személyiségünkkel, én tudatunkkal. Az éntudat genezisénél ugyanis éppen saját testünknek, mint különös tárgynak a kiválása áll a tárgyak világától való elkülönülés következtében (annak a tudata, hogy mi vagyunk azok, akik jelen vagyunk testileg is egy adott szituációban).

Eddigi példáinkban szó sincs az emberi test elidegenedéséről, lefokozásáról, még akkor sem, ha bizonyos célok érdekében (munka) tárgygyá tették is. Egészen más az a helyzet, melyet Marx ír le: a tőkés termelés körülményei között a munkás elidegenedik saját munkájától, és teste, fizikai és szellemi képességei pusztán profittermelő eszközzé lesznek, nemcsak a tőkés, hanem saját szemében is. Az ön—elidegenedés és kizsákmányolás következtében, a legtökéletesebb munkaeszköz, az értelem által vezérelt kéz szerszámmá silányulhat, az ember saját testének rabszolgájává lesz.

Más vonatkozásban eszközként használjuk saját testünket az elidegenedés és degradálódás veszélye nélkül is. Gondoljunk arra a hétköznapi esetre, amikor alkalmasságvizsgák során a sportolók, katonai vagy színészi pályára készülők testüket mint az illető szerep betöltésére alkalmas eszközt igyekeznek bemutatni. A sportoló vagy színész számára saját teste és mozgásai elsőrendű eszközök, a sok edzés és gyakorlás szinte a fetisizmusig viszi a test tárgyszerűségének fokozását (testkultúra).

Visszahelyezve társadalmi összefüggéseibe, az emberi test az a „burok”, mely személyiségünk, egyéniségünk megjelenési formája, és mint ilyenhez szorosan hozzátartozik az a proxemikai és kinetikai tér, amelyet maga körül kiépít. Testünk tulajdonságainak többségét társadalmi terméknek kell tekintenünk. Mi magunk is aszerint értékeljük, ismerjük meg stb. saját testünket, hogy milyennek látják azt mások, az a szűkebb és tágabb közösség, amelynek tagjai vagyunk. Erről mondja Marx: „az ember önmagához való viszonya csak a másik emberhez való viszonya által lesz számára tárgyi, valóságos”. Azt ugyanis, hogy hogyan kell viszonyulnom saját testemhez és a másokéhoz, azok a szabályok határozzák meg, melyeket a közösség alakít ki és forgalmaz. Azok a sémák és modellek, amelyeket egy közösség a test társadalmi észlelésére kidolgoz, az első pillanattól fogva az egyén és saját teste közé is beékelődnek és működni kezdenek. Ezek „mondják meg”, milyen a szép, a jól ápolt stb. test, hogy milyen testrészeinket mutathatjuk meg, hogyan kell kommunikálni (mimikával, gesztusokkal, mozgással), hogy milyen testhelyzeteket vehetünk fel adott szituációban (mi illik és mi nem).

Testünknek, e különös tárgynak a vázlatos bemutatásából is kiderül, hogy a testhasználatához kapcsolódó vizsgálatok általában a társadalomról adnak képet.

Magyari Nándor László